

De

NUMMER 22 /// JAARGANG 88 /// 23 AUG 2013

Reformatie

INSPIREREND KERK ZIJN

**Verlangen naar
verlossing**

**De indrukwekkende
tien woorden**

Doop en kerk

Economie: groeien of genieten

Hoe blijf je vrij mens in een tijd die beheerst wordt door economie?

COLOFON

De Reformatie verschijnt om de andere week en is een uitgave van Stichting De Reformatie.

Bestuur drs. Bernard Bos (voorzitter),
Herman Rozemuller (penningmeester)

Kernredactie drs. Bas Luiten (hoofdredacteur),
drs. Heleen Sytsma - van Loo (eindredacteur),
drs. Bram Beute, drs. Janneke Burger- Niemeijer,
drs. Peter Hommes, drs. Erik Koning,
dr. Hans Schaeffer.

Brede redactie kernredactie plus dr. Erik de Boer,
dr. Ad de Bruijne, Jan Westert

Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per e-mail: redactie@dereformatie.nl.
Eventueel per post naar Redactie De Reformatie, Fontanalaan 3, 5624 KN Eindhoven. Alles wat met (abonnementen)administratie te maken heeft naar info@dereformatie.nl of per post naar De Reformatie, Postbus 89, 7730 AB Ommen.

Opmaak IDD concept.communicatie.creatie | www.idd.nu

Druk Kon. BDU Grafisch bedrijf

Administratie

De Reformatie, postbus 89, 7730 AB Ommen
info@dereformatie.nl /// tel. 0529 - 43 88 90

Advertenties

Nico Postuma, tel. 0341 - 84 21 47,
tel. 06 - 139 959 05 /// adverteren@dereformatie.nl
Contracttarief op aanvraag

Abonnementen

€ 52,50 per jaar /// studenten € 19,50 ///
buitenland € 130,-
Het abonnementsjaar loopt van 1 januari t/m
31 december

De Reformatie is op Daisy cd-rom verkrijgbaar
bij de Chr. Blindenbibliotheek voor blinden en
slechtzienden. Tel. 0341 - 56 54 99.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het
niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

www.dereformatie.nl

Volg ons op Twitter
via #DeReformatie

BELEIDSPANNEN

TEKST: HELEEN SYTSMA, EINDREDACEUR VAN DE REFORMATIE ///

De beleidsplannen voor het nieuwe seizoen lagen klaar. De kerkenraad had unaniem ingestemd met het zeventig pagina's dikke strategisch plan dat hij als predikant met zijn staf in het voorjaar had opgesteld. Met een aantal nieuwe medewerkers en een gloednieuw gebouw zou in de komende jaren het onderwijsprogramma van zijn kerk stevig neergezet worden om zo van onderaf te bouwen aan de kerk. Pastor Michael Sprague was *ready to roll*. Dan raast eind augustus orkaan Katrina over New Orleans, een half uurtje rijden van Covington, Michaels woonplaats. Immense chaos en verwoesting zijn het gevolg. Het duurt een paar dagen voordat Sprague enigszins kan inschatten hoe het er met zijn gemeenteleden en zijn kerkgebouw voorstaat. Maar de gevolgen zijn nog veel groter dan hij op dat moment denkt. Binnen een week wordt zijn kerk in goed overleg door zijn kerkverband, de Evangelical Free Church of America, aangewezen als crisisresponscentrum. Niet alleen direct na de ramp, maar tot wel vier jaar na dato komen teams vanuit de hele VS en later zelfs van over de hele wereld naar Covington om te helpen met het opruimen van de chaos. Gemotiveerd door de liefde van Christus zetten duizenden vrijwilligers zich belangeloos in voor mensen in nood. De nasleep van de ramp creëerde een zendingsgebied van ongekende

omvang waarop ruimschoots gezaaid en geoogst mocht worden.

En Spragues beleidsplannen? Hij schrijft: God zal er wel om gelachen hebben; Hij besloot dat Hij het beter kon en bouwde aan 'mijn' kerk op een wel heel bijzondere manier.

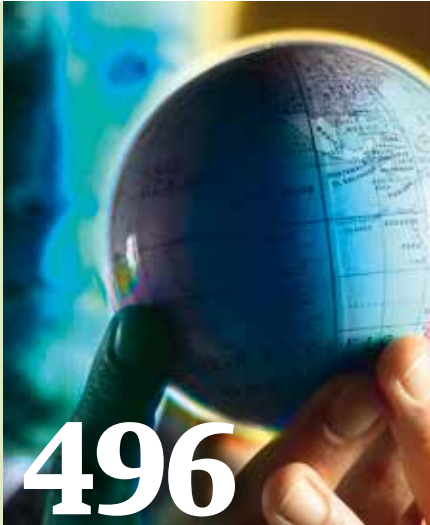
Nu we weer in de startblokken staan voor een nieuw werkseizoen wens ik iedere gemeente toe wat Michael Sprague overkwam. Niet direct de grootschaligheid van een ramp als Katrina, maar wel wat er daarna gebeurde. Ook in Nederland zijn de velden wit om te oogsten. Misschien is er een ramp voor nodig om dat te zien. Welke rampen voltrekken zich in onze steden en dorpen al in stilte? Hopelijk zien we als christenen en kerken wat ons te doen staat.

Uit: Michael Sprague,
Stories from Katrinaland.
Te bestellen via amazon.com.

D.V. verschijnt 1 nov. de gezamenlijke najaarsspecial met Opbouw, met als thema 'Wonden in je leven'.
Schrijf ons uw ervaringen. Zie pag. 515.

IN DIT NUMMER

496

MARKT EN MORALITEIT: EEN LASTIGE COMBINATIE

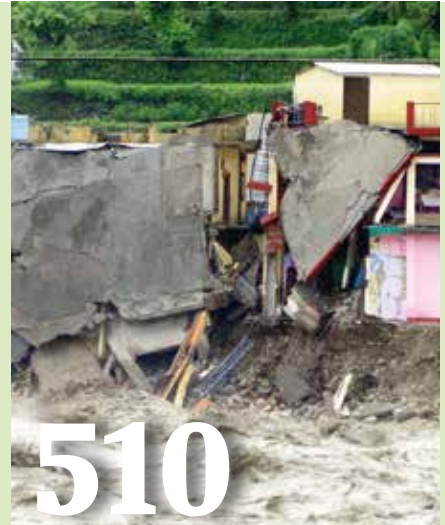
De deregulering van de financiële wereld leidde niet tot zelfregulering van de markt, maar tot zelfverrijking door bankiers en uiteindelijk tot een wereldwijde crisis. Duidelijk is dat (het ontbreken van) moraliteit van de economie nauw verbonden is met het welbevinden van de samenleving.

500

ECONOMIE VAN HET GENOEG EN LEVEN IN TEVREDENHEID

In veel levens is te veel economie gekomen: het moet alsmaar harder, sneller, slimmer en beter. Intussen raken steeds meer mensen overbelast en heerst er een gevoel van onbehagen. Hoe moeten we omgaan met arbeid, consumptie en welvaart?

510

VERLANGEN NAAR VERLOSSING

Treinontsporingen, busongelukken, overstromingen, vervolging van christenen. Al die ellende in de wereld, moet dat nu? Ja, dat 'moet', alleen zo leren we als mensen de ernst van de zonde zien en de noodzaak van de verlossing. De nood drijft ons uit naar God, die redt.

EN VERDER

504 NAAR EEN ECONOMIE VAN VOLDOENING /// 507 COLUMN ARS MORIENDI ///

507 BOEKENTIP BELLE /// 508 BIJBELTAAL DE INDRIJKWEKKENDE TIEN WOORDEN ///

512 DOOP EN KERK /// 515 AANKONDIGING NAJAARSSPECIAL OPBOUW/DE REFORMATIE

LEZERSOPROEP /// 515 WWW.DEREFORMATIE.NL /// 516 NIEUWS EN PERSBERICHTEN

Markt en moraliteit: een lastige combinatie

TEKST: MAARTEN J. VERKERK, BESTUURSLID VITAVALLEY, BIJZONDER HOOGLERAAR CHRISTELIJKE WIJSBEGEERTE ///

Markt en moraliteit zijn in de praktijk een lastige combinatie. Je krijgt gemakkelijk de indruk dat de markt zijn eigen regels kent en dat moraliteit een vreemde eend in de bijt is, die van buitenaf in de markt 'geparachuteerd' wordt. Volgens sommige zakenlieden is het al moeilijk genoeg om aan de wettelijke voorschriften te voldoen, laat staan aan de meer stringente eisen van de ethiek.

De kranten staan vol van ontsporingen: verduistering van goederen en gelden, te veel risico nemen, grote bonussen binnenslepen, afval illegaal storten, slechte producten aanbieden, kinderarbeid gebruiken, enzovoorts. Daar komt nog bij: het houdt maar niet op. Het ene schandaal is nog niet voorbij of het volgende wordt alweer openbaar.

In dit artikel wil ik drie onderwerpen aan de orde stellen:

1. Waar gaat het in de markt eigenlijk om?
2. Hoe zijn markt en moraliteit met elkaar verbonden?
3. Hoe kun je het kwaad bestrijden?

Zelfverrijking Om de problematiek van dit artikel meer handen en voeten te geven wil ik beginnen met een casus: de huidige crisis in de financiële wereld. De documentaire *Inside Job* van Charles Ferguson geeft een goed inzicht in het ontstaan van en de praktijken die geleid hebben tot de financiële crisis. Ferguson laat zien dat de fundamentele oorzaak

ligt in de deregulering van de financiële wereld die tijdens het presidentschap van Ronald Reagan is begonnen. Allerlei wetten die de vrijheid van het bedrijfsleven inperkten, werden afgeschaft, in het geloof dat de markt zichzelf zou reguleren. Maar van die zelfregulering is weinig terechtgekomen. In plaats daarvan ontstond een cultuur van zelfverrijking. De documentaire geeft een verbijsterend verslag van de praktijken in de financiële wereld. Het blijkt dat de verantwoordelijke bankdirecteuren hun eigen financiële producten niet meer begrepen, dat ze hun medewerkers niet werkelijk aanstuurden, dat ze te veel risico namen en zelfs het bestaan van hun bedrijf bewust op het spel zetten. Ook komt naar voren dat bonussen – in vaktaal: *financial incentives* – de banken en hun klanten uiteindelijk naar de afgrond hebben gebracht. Wat goed was voor de bankier bleek slecht voor de

bank en haar klanten, en andersom. En, bankiers bleken uiteindelijk collectief voor hun eigen belang te kiezen. De internationale bestseller *Too big to fail* van Andrew Ross Sorkin illustreert dit aan de hand van het faillissement van Lehman Brothers, een grote Amerikaanse bank. Het boek laat duidelijk zien hoe de bank in de greep raakte van *big deals*, hoge omzetten en grote winsten. Met als gevolg dat de klant uit het oog verloren werd.

‘Wat goed was voor de bankier bleek slecht voor de bank en haar klanten, en andersom’

License to operate De crisis dwingt ons om weer fundamentele vragen te stellen. Over onszelf, over de financiële wereld en over de markt. Uiteindelijk draait het om de vraag: waartoe zijn we als mens op aarde? Draait ons leven om onze eigen belangen (neoliberalisme), gaat het om de gemeenschap (socialisme) of hebben we een roeping om God en de medemens te dienen (christendom)?

De vraag ‘waartoe zijn we als mens op aarde?’ leidt vanzelf tot de vraag naar het waarom van de bankenwereld en het waarom van de markt.

In de bedrijfsethiek wordt veel nagedacht over de vraag naar het waarom van een onderneming. Hiervoor wordt ook wel de term *license to operate* (vergunning om te handelen) gebruikt. Het mooie van deze term is dat expliciet gevraagd wordt naar het bestaansrecht van een onderneming. In de bedrijfsethiek worden grofweg twee antwoorden gegeven. Het eerste antwoord is het neoliberale: een onderneming heeft tot doel om de belangen van haar aandeelhouders te behartigen. Deze belangen worden meestal in financiële termen uitgedrukt: de koers van het aandeel en het rendement. In deze opvatting vindt een onderneming haar bestaansrecht dus in het financiële rendement. Plat uitgedrukt: een onderneming is een winstmachine. Het tweede antwoord is het humanistische of christelijke: een onderneming heeft tot doel om waarde aan de maatschappij toe te voegen. In

deze visie gaat het niet om het financiële resultaat, maar om de betekenis van de producten en de diensten voor de ontwikkeling van de samenleving.

In het neoliberale perspectief is het grote probleem van de financiële crisis dat ‘de markt haar werk niet heeft kunnen doen’. Door het ingrijpen van de overheid zijn slechte banken blijven bestaan en slechte bankiers op hun post blijven zitten. In het humanistische en christelijke perspectief is er veel meer aan de hand: de banken zijn hun missie vergeten. In plaats van goede producten en diensten voor hun klanten te ontwikkelen – en zo beloond te worden met winst – zijn ze producten en diensten gaan ontwikkelen waarmee ze zo veel mogelijk winst konden genereren. In dit perspectief is het middel (geld, winst) een doel geworden, met alle desastreuze gevolgen van dien. In dit verband wil ik wijzen op de opvattingen van de econoom en filosoof Bob Goudzwaard, die

benadrukt dat het in de christelijke visie op de economie draait om duurzaamheid, rentmeesterschap en gerechtigheid.

Inherente verbinding Hoe verhouden economie en moraliteit zich tot elkaar? Is moraliteit een vreemde eend in de bijt? Is het iets wat er bovenop komt? In het neoliberale denken vormt moraliteit een belemmering voor de markt en

daarmee een bedreiging voor onze samenleving.

In het christelijke denken daarentegen is moraliteit een integraal aspect van de markt. Laten we nog eens teruggaan naar het begin van de financiële crisis: de giftige hypothe-

ken. Als onderdeel van de deregulering verdwenen allerlei eisen met betrekking tot het verstrekken van hypotheken en de manier waarop banken hypotheken konden doorverkopen. Onder Reagan en later onder Clinton is zwaar ingezet op het bezit van een eigen huis. Elke

‘Uiteindelijk draait

het om de vraag:

waartoe zijn we als

mens op aarde?’

Amerikaan zou een hypotheek moeten kunnen krijgen om een eigen woning te kunnen bezitten. Dit leidde tot nieuwe hypotheekvormen, bijvoorbeeld hypotheeken met een lage instaprente. Zo werden hypotheeken verstrekt die de eerste drie jaar een lage rente hadden, bijvoorbeeld twee procent, die na drie jaar zou stijgen naar vijf procent. De hoogte van de hypotheek werd echter bepaald aan de hand van de combinatie van het salaris en het lage beginpercentage. Het gevolg was dat veel Amerikanen na drie jaar in de financiële problemen kwamen: ze konden hun hypotheek niet meer betalen. Maar het bijzondere was dat de banken en de bankiers die deze hypotheeken hadden verkocht daar geen last meer van hadden. Ze hadden hun courtage geïnd en hun bonussen gekregen. Tevens hadden ze de giftige hypotheeken samen met de goede hypotheeken op een stapeltje

gelegd, er een touwtje omgedaan en het geheel als setje doorverkocht aan andere banken of beleggers. Via een slimme truc zorgden ze ervoor dat deze setjes een *triple A*-status kregen: dat wil zeggen 'uiterst solide'.

Dit voorbeeld laat zien dat economie en moraliteit op het niveau van de transactie met elkaar verbonden zijn.

'De moraliteit van de economie is nauw verbonden met het welbevinden van de samenleving'

Vanuit moreel oogpunt zijn er twee problemen. In de eerste plaats is het onverantwoord iemand een hypotheek te verkopen die hij of zij na drie jaar niet meer kan betalen.

In de tweede plaats is het onverantwoord om slechte hypotheeken met een *triple A*-status te verkopen. Uiteindelijk leidden deze praktijken tot de ondergang van de twee grootste Amerikaanse hypotheekbanken, Fanny Mae en Freddie Mac (beide banken werden gered door de Amerikaanse overheid). Vanuit economisch oogpunt is het onaccepta-

bel: een geweldige vernietiging van kapitaal. Deze economisch onacceptabele praktijken bleken ook immoreel te zijn: zo handel je niet. Dit simpele voorbeeld laat zien dat de economie een eigen normativiteit heeft: zo'n geweldige kapitaalvernietiging is slecht voor de economie. Maar dit voorbeeld laat ook zien dat economisch handelen altijd ingebed is in sociale structuren: door economisch slecht te handelen doen we onze medeburgers onrecht. Veel arme Amerikanen hebben hun huissleutel gedesillusioneerd bij de bank ingeleverd en leven nu in caravankampen aan de randen van de grote steden. Andere Amerikanen zijn hun werk kwijt omdat hun bank failliet ging of zijn hun pensioen kwijt omdat het belegd was in giftige hypotheeken. De les van het verhaal is dat de economie een eigen moraliteit heeft. En dat de moraliteit van de economie nauw verbonden is met het welbevinden van de samenleving.

Vechten tegen het kwaad

De documentaire *Inside Job* leert ons veel over de aard van de mens: als er geen regels en controles zijn krijgt het kwaad alle gelegenheid om uit te groeien tot destructieve proporties. Ook leert deze documentaire dat veel hoofddrolspelers zich niet willen verantwoorden: Ferguson klopte tevergeefs bij hen aan om commentaar te geven op de crisis. De ondertitel van de documentaire leert ons iets over de omvang van deze crisis: *The film that cost over \$20,000,000,000,000 to make.*

Het liberale denken is bijzonder optimistisch over de aard van de mens. Uiteindelijk wordt het gedragen door het geloof dat de mens goed is. En het functioneren van de markt zal elke ondernemer en bankier daaraan herinneren. Met als gevolg dat in de liberale visie de

Veel arme Amerikanen hebben hun huissleutel gedesillusioneerd bij de bank ingeleverd. ///

overheid op dit gebied nauwelijks een taak heeft. *Inside Job* veegt echter elk optimisme van tafel. Elk beeld en elk interview lijkt de boodschap van de catechismus te bevestigen: de mens is geneigd tot alle kwaad. Hoe kijkt de bedrijfsethiek naar het kwaad?

In de bedrijfsethiek wordt geregeld gewezen op de vuistregel dat tien procent van de mensen altijd foute morele keuzen maakt, dat tien procent van de mensen moreel onkreukbaar is en dat tachtig procent van de mensen met de meerderheid meegaat (in het goede en in het slechte). Deze vuistregel laat het belang zien van een goede morele cultuur in een bedrijf: tachtig procent van de medewerkers zal een goede morele leider volgen (en de tien procent die altijd foute keuzen maakt, zal in de loop van de tijd wel ontslagen worden). Maar het negatieve is ook waar: tachtig procent van de medewerkers zal een slechte morele leider volgen (en de tien procent die onkreukbaar is, zal het bedrijf na verloop van tijd verlaten). Alle schandalen en crisissen laten de waarheid van deze vuistregel zien. Er is echter sprake van meer dan een vuistregel. De Amerikaanse psycholoog Lawrence Kohlberg heeft deze vuistregel wetenschappelijk onderbouwd in zijn onderzoek naar de morele ontwikkeling van mensen. Hij onderscheidt daarin drie stadia. In het eerste stadium (het preconventionele stadium) vindt morele vorming plaats door middel van beloning en straf. De essentie van het tweede stadium (het conventionele stadium) is dat mensen zich aanpassen aan sociale conventies en verwachtingen. In het derde stadium (het postconventionele of principiële stadium) maken mensen

zelfstandig keuzen op basis van hun eigen morele kompas. Kohlberg laat zien dat slechts een klein deel van de volwassenen zich in het derde stadium bevindt. De onderzoeken van Kohlberg zijn herhaald in bedrijfssituaties; de uitkomsten waren hetzelfde.

'In het neoliberale denken vormt moraliteit een belemmering voor de markt'

Regels In de bedrijfsethiek zijn verschillende benaderingen ontwikkeld om verantwoord gedrag te faciliteren. De belangrijkste ethieken zijn:

- a. De doelethiek, die zich bezighoudt met de vraag of de doelstellingen die een bedrijf nastreeft al dan niet ethisch verantwoord zijn.
- b. De plicht- of regelethiek, die zich richt op de vraag welke handelingen al dan niet verantwoord zijn.
- c. De deugdethiek, die zich afvraagt welke deugden een ondernemer of bankier zou moeten hebben.

De afgelopen jaren zien we een grote nadruk op de plicht- of regelethiek. Plichten of regels kun je namelijk opschrijven en vervolgens kun je de rechter laten bepalen of iemand zich daaraan gehouden heeft of niet. Het probleem met deze benadering is dat regels geen oplossing voor elk probleem geven en dat mensen altijd slimmer zijn dan regels.

Verder is er meer aandacht gekomen voor de doelethiek. Met name in de financiële wereld bezint men zich op de vraag wat een goed product of een goede dienst is. Ook deze vraag wordt vrijwel altijd vertaald in regels: zo en zo moet een product of een dienst er wel of juist niet uitzien. Daarbij komen opnieuw de problemen van de regelethiek naar

voren. Opvallend is dat er nauwelijks aandacht is voor de deugdethiek. Terwijl we het juist van deugden moeten hebben. Een deugdvolle bankier zal zich aan de regels houden, zal goede producten verkopen en zal geen misbruik maken van de onwetendheid van de klant of de gaten in de wet.

Christelijke waarden Daarnaast moet nog de vraag gesteld worden naar wat goed is. Wat zijn goede doelen? Wat zijn goede regels? Wat zijn goede deugden? De ethiek kan deze vragen uiteindelijk niet beantwoorden. Om hier een antwoord op te kunnen geven moeten we als mensen teruggaan naar onze diepste overtuigingen. En dan komen we weer terug bij de vraag die we al eerder in dit artikel gesteld hebben: waartoe is de mens op aarde? In dit verband wil ik pleiten voor christelijke waarden als liefde en gerechtigheid. Laten deze waarden onze doelen omschrijven, onze regels definiëren en onze deugden bepalen. Het zijn deze waarden die niet alleen oog hebben voor de belangen van degene die handelt, maar ook voor de belangen van

'Opvallend is dat

er nauwelijks

aandacht is voor de

deugdethiek'

de mensen, dieren, omgevingen enzovoort die bij een handeling betrokken zijn of de consequenties van een handeling ervaren. Het is een uitdaging om in deze tijd christen te zijn. Aan de ene kant weten we ons rijk gezegend met

christelijke waarden en met een traditie die vanuit deze waarden heeft nagedacht over markt en economie. Aan de andere kant zit het kwaad diep in ons eigen hart en doen we gemakkelijk mee aan kwade praktijken. Christen-zijn betekent ook leven met deze spanning. Maar het is een leven in hoop: er komt een tijd waarin deze spanning overwonnen zal zijn.

Economie van het genoeg en leven in tevredenheid

TEKST: ROEL JONGENEEL, UNIVERSITAIR DOCENT
AAN WAGENINGEN UNIVERSITY ///

De economie verkeert in een crisis. Deze houdt nu al vijf jaar aan en is nog niet echt voorbij. Veel bedrijven hebben het moeilijk en staan in de overlevingsmodus. Dat geeft onzekerheid en de daaruit volgende spanningen zijn goed te begrijpen.

Voor de een zal deze crisis sterker leven dan voor de ander. Je zult je baan maar zijn kwijtgeraakt of kwijt dreigen te raken. Zeker als je als wat ouder bent, hoe kom je dan nog aan de bak? En hoe kom je als jongere of schoolverlater in deze onzekere tijden aan je eerste, kleine baantje? De jeugdwerkloosheid is hoog. In Nederland is circa één op de vijf jongeren werkloos. In Spanje is zelfs bijna de helft van alle jongeren tussen de 16 en 24 jaar werkloos. De term 'eurocrisis' suggereert dat de crisis louter over geld, over de euro, gaat. In feite is echter niet zozeer die munt het probleem, maar de toestand van de

overheidsfinanciën in een aantal lidstaten van de Europese Unie, die ofwel niet op orde waren ofwel sterk verslechterden doordat de overheid moest bijspringen om banken die in problemen gekomen waren overeind te houden. En natuurlijk slaat dit uiteindelijk ook terug op de portemonnee. We dachten in Nederland de zaak redelijk op orde te hebben, onder andere omdat we nijver sparen, bijvoorbeeld voor onze pensioenen. Maar dankzij de slechte ontwikkelingen op de beurzen vallen de beleggingsinkomsten voor de verzekeraars tegen en moeten we extra gaan betalen, terwijl de pensioenuitkeringen misschien worden verlaagd. Toch worden mensen over het algemeen ongelukkiger als ze hun baan verliezen dan wanneer hun inkomen een stuk terugvalt. Dat is tenminste de conclusie van de aan de beroemde London School of Economics verbonden gelukseconoom Richard Layard. Een Engels gezegde luidt: *never waste a good crisis* (verspil nooit een goede crisis). Juist deze tijd van economische crisis is een goede aanleiding om ons te bezinnen op de rol van de economie in het maatschappelijk leven en, niet minder, op de rol van de economie in ons persoonlijke leven. Zijn er geen zaken scheefgegroeid? Het is gemakkelijk om direct te wijzen naar de banken en hun onmiskenbare bijdrage aan de huidige crisis, maar moeten juist christenen zich niet extra bezinnen? In hoeverre reflecteert onze manier van leven en onze consumptiestijl de levenswijze van onze Meester, die we zeggen te volgen? Laat juist deze crisis niet zien hoe vast we zitten aan een hoog welvaartspeil en aan inkomensgroei?

De richtingskeuzes in de samenleving worden steeds gedragen door een geloofsperspectief

Economie van goed en kwaad De Tsjechische econoom en voormalige minister van financiën Tomáš Sedláček heeft recent een boeiend boek geschreven met als titel *De economie van goed en kwaad*. Twee dingen vallen in dat boek op. Allereerst hoe de samenleving zich telkens opnieuw laat inspireren door oude en soms ook nieuwe verhalen en hoe die een rol spelen in de duiding van het verloop van het economisch leven. De richtingskeuzes in de samenleving worden steeds gedragen door een geloofsperspectief, al is het soms gebrekkig gearticuleerd en wordt dat vaak niet bewust als zodanig beleefd. Vaak is dat perspectief verborgen in een wetenschappelijk jasje en daardoor nauwelijks als een geloofskeuze herkenbaar. Wie premier Rutte op de televisie hoort benadrukken dat de Nederlanders meer vertrouwen in de economie moeten hebben en meer dingen moeten kopen, hoort vooral iemand die zich zorgen maakt over onze economie, maar geen geloofsbelijdenis. Dat is begrijpelijk, maar toch zit achter al die pleidooien en goede bedoelingen van mensen als de premier, de minister van Economische Zaken, zijn collega van Financiën, de voorzitter van de werkgevers, de vakbondsleider, de SER-voorzitter, de bankier enzovoort, een visie op de rol en betekenis van de economie verborgen. Het gaat daarbij om meer dan een aantal persoonlijke opinies. De bekende christelijke filosoof Herman Dooyeweerd heeft er terecht de vinger bij gelegd dat daarbij een onderliggend en gedeeld waardeperspectief in het geding

Driekwart van de ondervraagden gaf aan het materialisme een groot probleem te vinden'

is. Sedláček illustreert dit in zijn boek op een heel eigen wijze door naar de grote lijnen en de patronen in de geschiedenis van het economisch handelen en denken te kijken. Het tweede dat Sedláček in zijn boek laat zien is hoeveel er in de loop van de tijd verloren is gegaan aan perspectief en aan wijsheid. We zitten volgens Sedláček opgezaagd met een ingeperkte kijk op de economie en op het goede leven waaraan die economie behoort bij te dragen. Het achterliggende economisch denken is sterk reductionistisch. Geld, winst en economische groei voeren de boventoon. Andere belangrijke aspecten worden weggeredeneerd of soms botweg genegeerd. De lezer proeft duidelijk dat Sedláček niet slechts bezig is met een abstracte wetenschappelijke verhandeling, maar dat hij zich werkelijk zorgen maakt over de schade die het reductionisme van het huidige economische denken toebrengt aan mens en schepping. Met zijn boek pleit Sedláček voor een hernieuwde humanisering van de economie en dat vraagt om een helder zicht op de grondwaarden voor het leven.

Het goede leven De plek die aan economie (werk, omgaan met bezit, streven naar rijkdom, bestedingsgedrag, enz.) wordt gegeven, staat niet los van de visie op wat het goede leven is. Het besef dat geld en goed uiteindelijk niet gelukkig maken wordt treffend geïllustreerd door het onderzoek naar religie en economische waarden dat enkele jaren geleden door Stanford University werd uitgevoerd. Van de meer dan tweeduizend ondervraagde Amerikanen gaf bijna 90 procent aan dat ze de maatschappij te materialistisch

vonden. Ongeveer driekwart van de ondervraagden gaf aan het materialisme zelfs een groot probleem te vinden en noemde negatieve gevolgen die dit had voor het gezinsleven. Welvaart is niet alleen mooi, maar ook een bedreiging als het gaat om het zicht houden op zaken die werkelijk van belang zijn.

Het lijkt erop dat er breed in de samenleving een groeiend besef aan het ontstaan is dat geluk niet voor geld te koop is. Er is in veel levens te veel economie gekomen: het moet alsmaar harder, sneller, slimmer en beter. Intussen raken steeds

meer mensen overbelast en heerst er een gevoel van onbehagen. Wat is dan wel het goede leven? Hoe moeten we omgaan met arbeid, consumptie en welvaart? Een prachtige samenvatting daarvan is te vinden in 1 Timoteüs 6, waar Paulus Timoteüs adviseert over tal van praktische onderwerpen met betrekking tot de gemeente en de samenleving. Rijke mensen die naar nog meer rijkdom hunkeren, raken gevangen in een vicieuze cirkel die uitloopt op ellende en ondergang, zo vermaant Paulus zijn jonge vriend. De kern van het goede leven is het leven met en voor God. Sommigen maken daar een winstgevend handeltje van. Paulus verwierpt zulk broodchristendom. Maar, zo stelt hij, het leven met God levert wel 'winst' op. In de eerste plaats laat het je beseffen dat alle rijkdom op een dag voorbij zal gaan. Het materiële mag dan genot verschaffen, het is tijdelijk en bovendien onzeker. In de tweede plaats geeft het je oog voor wat je echt nodig hebt en maakt het je blij als je daarvan voldoende hebt. In de kern gaat het dan om wat je nodig hebt om normaal te kunnen leven: voedsel, kleding en onderdak. De Bijbel erkent dat mensen noodzake-

lijke behoeften hebben en dat het een belangrijke taak van de economie is om daarin te voorzien. Honger moet worden geëdigd en armoede wordt bepaald niet verheerlijkt. De economie moet mensen dienen door bij te dragen aan wat ze nodig hebben. Zo bezien kan worden gesteld dat eenieder die in het rijke

'De economie moet mensen dienen door bij te dragen aan wat ze nodig hebben'

Westen leeft, ruimschoots zijn 'natje en droogje' heeft en toch ontevreden is, eigenlijk in een geloofscrisis verkeert. Die danst mee in het koor rond het gouden kalf of is in de ban van een moderne vorm van de oude vruchtbaarheidsreligie van

Baal, maar leeft niet voor en uit God. Intussen sluit Paulus zijn oog niet voor het gegeven dat er naast de noodzakelijke behoeften ook allerlei andere wensen en verlangens bestaan. Als die verlangens ons verhinderen om tevreden te zijn als we het noodzakelijke ontvangen, dan zijn ze verkeerd. Wie rijk of nog rijker wil worden, moet nauwkeurig in de gaten houden wat hij wil doen om dat te bereiken. Vaak gaat het gepaard met het najagen van onnodige en verkeerde dingen. De liefde voor geld is niet zelden een eerste stap naar allerlei andere zonden (geldzucht is de wortel van alle kwaad!) en uiteindelijk naar de afwending van God.

Als je rijk mag zijn of worden, dan is het belangrijk om het te aanvaarden als een gave van God en je vertrouwen op Hem te blijven stellen en niet op je materiële bezit. Je mag ervan genieten. Het geeft je extra mogelijkheden, maar ook extra verantwoordelijkheden. Timoteüs moet de rijke gemeenteleden aansporen hun rijkdom te gebruiken om daarmee

goed te doen en hun rijkdom te tonen in goede werken: bereid zijn om te delen, met een blij hart geven aan hen die gebrek lijden.

Volgelingen en voorlopers Wie kijkt naar de manier waarop Jezus zelf met het materiële omging, wordt getroffen door zijn eenvoudige en sobere levensstijl. Dat is later gemakkelijk vergeestelijkt, door te zeggen dat Hij arm werd om ons rijk te kunnen maken. Maar voor wie Hem echt wil volgen en op Hem wil gaan lijken heeft dit aspect ook een praktische kant. Het valt op dat we deze eenvoudige levensstijl terugvinden in de kerkgeschiedenis, bijvoorbeeld bij Augustinus en Calvijn, om maar twee voorbeelden te noemen.

Augustinus (354-430) leefde in een periode waarin de christenen sinds kort een meer bevoorrechte positie hadden gekregen, maar hun positie was nog altijd kwetsbaar. Hij werd, zoals hij dat zelf beschrijft in zijn boek *Belijdenissen*, op een indrukwekkende wijze ingewonnen om volgeling van Jezus te worden. In zijn boeken (onder andere *De Stad van God*) benadrukt hij het belang van de vreemdelingschap. Dat betekent niet dat christenen zich afzijdig van de wereld moeten opstellen, maar het karakteriseert wel de innerlijke houding van een christen ten opzichte van aardse goederen, functies en posities, en gebeurtenissen. In zijn eigen leven liet hij zien wat dat betekent, door eenvoudig en in gemeenschap van goederen te leven.

Calvijn (1509-1564) leefde meer dan duizend jaar later. Hij was niet alleen een leidsman voor de gemeente, maar ook een persoon die midden in het leven

'Veel weelde zal de harten van mensen afkerig maken van het overdenken van de hemelse dingen'

Bereid zijn om te delen, met een blij hart
geven aan hen die gebrek lijden. ///

stond en zowel in zijn persoonlijk als in het maatschappelijk leven te maken kreeg met veel onzekerheid. In zijn hoofdwerk (de *Institutie*) waarschuwt hij ervoor dat veel weelde de harten van de mensen afkerig zal maken van het overdenken van de hemelse dingen. Het vormt een bedreiging voor de *meditatio futurae vitae*, de overdenking van het toekomstige leven. Anders gezegd, het maakt dat mensen nauwelijks stilstaan bij de tweede komst van Jezus Christus. Zijn komst in heerlijkheid wordt niet verwacht en er wordt nog minder naar uitgezien. Ook in zijn persoonlijke leven valt op hoe Calvijn erop gericht was om goed te doen aan mensen en het materiële als volstrekt tweederangs zag. Hij bekommerde zich niet om zijn eigen salaris en weigerde zelfs opslag. Om een vriend te kunnen helpen verkocht hij enkele van zijn boeken.

Is het geen veeg teken dat bij hun hedendaagse 'nazaten' weinig van deze houding is terug te vinden? Onze tijd is weliswaar heel anders, maar het verlangen om de middelen die we krijgen in te zetten ten behoeve van onze medemensen zou toch

hetzelfde moeten zijn. Voor wie met de blik van Jezus kijkt, zijn de noden anno 2013 toch niet minder dan rond het jaar 400 of 1550?

Anders kijken en horen De kern van goed schilderen is goed leren kijken. Wat je niet ziet, krijg je nooit goed op het doek. Bij muziek is het net zo. De musicus die met toucher en articulatie muziek tot leven brengt, moet eerst hebben geleerd alles te horen. Een levensvisie waarin de rol van de economie wordt gerelativeerd en tot de juiste proporties wordt teruggebracht, is allereerst een vrucht van bevrijding en de verwerving van een nieuw waarde- en geloofsperspectief. Paulus noemt dat terecht een genade-gave van God. Daarnaast is het ook een kunst waarin je door oefening verder kunt komen, net zoals bij de schilder en de musicus. In die zin moeten we er niet alleen over spreken of mediteren, maar het ook praktiseren en doen. Professor Goudzwaard spreekt in dit verband graag over het gaan van een weg waarop zich, naarmate je verder komt, steeds weer

nieuwe perspectieven openen. Hij plaatst dit tegenover het tunnelperspectief van het materiële vooruitgangsgeloof, waarin de horizon zich steeds verder vernauwt tot een smalle lichtstreep aan de einder. Nog even terug naar het Amerikaanse onderzoek. Opvallend is dat, hoewel ook de Amerikaanse cultuur behoorlijk geseculariseerd is, toch nog 71 procent van de ondervraagden aangaf dat hebzucht een zonde tegen God is. Tegelijkertijd laat het onderzoek zien dat mensen halfslachtig zijn in het verbinden van consequenties aan dit onbehagen voor de eigen levensstijl. Zo'n 84 procent van de ondervraagden gaf toe: *'I wish I had more money than I do.'* Het laat zien dat we niet alleen verlossing nodig hebben om eeuwig te kunnen leven (straks), maar ook om écht te kunnen leven (nu). Ons leven is verscheurd en gevangen in gewoonten en patronen. Op goede momenten willen we wel anders, maar even later lopen we weer op het oude dagelijkse paadje. Onmisbaar is daarom het oude adventslied en gebed: 'O kom, o kom, Immanuël, verlos uw volk, uw Israël.'

Naar een economie van voldoening

TEKST: JAN WESTERT, REDACTEUR VAN DE REFORMATIE EN VOORZITTER VAN HET WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT VAN DE CHRISTENUNIE ///

In het paradijs was er geen economische groei. Bomen groeien nooit tot in de hemel, waarom moet de economie dan altijd maar groeien? Wat kunnen we leren van Jozef in Egypte? Economie gaat niet primair over geld of groei, maar over moraal en ethiek. Tomáš Sedláček schreef met *De economie van goed en kwaad* een buitengewoon lezenswaardig en richtinggevend boek.

Toen ik in *De economie van goed en kwaad* begon te lezen, moest ik aan een recente preek denken. Daarin kwam de financieel-economische malaise voorbij. De preek ging niet veel dieper dan het afwijzen van de foute bonuscultuur, even foeteren op de banken en de aandelenmarkten, om af te sluiten met een morele vingerwijzing. Hoe waar misschien ook, het bleef toch tamelijk populistisch. De schuldvraag werd handig buiten onszelf gelegd. Dominees zijn 'profeten

Tomáš Sedláček ///

van goed en kwaad' en ik verwacht van hen dan ook geen antwoorden op de economische problemen. Maar wel een vorm van duiding, die ons mens-zijn en de samenleving in perspectief plaatst. Tomáš Sedláček is een vooraanstaande Tsjechische econoom – op zijn 24ste was hij al economisch adviseur van president Václav Havel – en een profeet die in *De economie van goed en kwaad* een spa dieper steekt. Op bescheiden wijze stelt hij fundamentele vragen aan de orde. Waar komt de economische religie vandaan? Waarom zijn wij zo afhankelijk van onophoudelijk groeien, groeien en nog eens groeien? Waar leidt het vooruitgangdenken ons naartoe? Het zijn vragen die ieder weldenkend mens zich stelt, maar waar economen en politici zelden een antwoord op hebben. Zij zitten gevangen in de wiskundige theorieën en modellen die de huidige economische wetenschap kenmerken. Moraal lijkt daar buiten

te staan. Sedláček is kritisch op deze ontwikkeling. Hij wil doorstoten naar de diepere vragen van de economische filosofie. Zijn boek is een overtuigend en indrukwekkend verhaal zonder grafieken en schema's, dat bovendien bijzonder toegankelijk is geschreven.

Van Bijbel tot Smith Het boek kent twee delen. Het eerste deel volgt het spoor van de geschiedenis, in het

'Economie gaat niet primair over geld of groei, maar over moraal en ethiek'

tweede deel bespreekt hij de oogst van de thema's die hij uit de geschiedenis heeft opgediept. Sedláček kent zijn klassiekers. Hij begint met het oude Gilgamesj-epos, bespreekt de oudtestamentische economie, staat stil bij de stoïcijnen en epicuristen,

het christendom, Descartes, Mandeville en Adam Smith. Voor zijn economische filosofie over goed en kwaad verzamelt hij daar de thema's die voor ons economisch handelen van belang zijn: hebzucht, begeerte, rente en schuld,

vooruitzicht, de onzichtbare hand van de markt, de relatie tussen tijd en geld, en het nutsdenken. Zijn stelling is dat hedendaagse economen te veel aspecten van de economie negeren. Economie gaat niet over geld, maar over ons gedrag, over wat wij doen of laten: ‘Wij hebben onszelf verblind voor de belangrijke drijfveren van het menselijk handelen.’ ‘De allereenvoudigste verhalen van de zondagsschool, bijvoorbeeld van Jozef en de farao, zijn niet echt tot ons doorgedrongen – ondanks de geavanceerde wiskundige modellen waarover wij nu beschikken. We moeten ons groeigerichte denken gaan herzien.’

Graanschuren van Jozef Sedláček laat duidelijk de verschillen zien tussen de oude verhalen. In het Gilgamesj-epos overheerst de gedachte dat menselijkheid ten koste gaat van doelmatigheid. Er is in dit verhaal sprake van een economie van de macht, waarin de mensen als robots worden gezien, die alsmat door moeten blijven werken tot zij wel rust moeten nemen. De oudtestamentische sabbatseconomie

laat een ander beeld zien. Economische groei is noodzakelijkerwijze beperkt. Er moet ook rekening worden gehouden met de behoeften van toekomstige generaties: de mensheid is de hoedster van Gods wereld. Sedláček ziet in de graanschuren van Jozef en de farao de eerste economische cyclus.

In voorspoedige jaren werden belastingen geheven ter hoogte van een vijfde van de oogst. Dit gespaarde vermogen werd in de magere jaren aangesproken. In het tweede deel van zijn boek komt Sedláček terug op deze economie van Jozef. In de moderne economie hebben we niets gespaard, we leven van onze schulden en voor de rentebetalingen. In goede tijden zouden we juist aan schuldreductie moeten doen, bijvoorbeeld door de helft van de economische groei daarvoor te gebruiken. In de graanschuren van Jozef ligt dus een concreet advies voor de politici van nu opgesloten.

Wie over goed en kwaad in de economie schrijft, kan niet voorbijgaan aan Job en

diens lijden. Job leidt niet een deugdzzaam leven omdat hem dat voordeel oplevert. Hij blijft rechtschapen, zelfs al

zou de dood zijn enige beloning zijn. Welk economisch voordeel heeft hij daarbij? Het goede doen en de beloning daarvoor zijn niet noodzakelijk met elkaar

verbonden. Eerder moet worden geconcludeerd dat de samenhang tussen goed en kwaad volstrekt willekeurig is (zie ook Pred. 8:14). Het was de opdracht van de Israëlieten om het goede te doen, ongeacht of dat materieel voordeel opleverde.

Begrensde groei Het Oude Testament biedt ook een interessant compromis tussen de opvattingen van de Griekse stoïcijnen en de epicuristen. De stoïcijnen vonden, in tegenstelling tot de epicuristen (voorstanders van optimaal genot), dat mensen geen genot of nut mogen nastreven. Het Oude Testament staat tussen beide opvattingen in. In Prediker wordt de jongere opgeroepen

‘Sedláček droomt van het einde van de hebzucht en de begeerte’

‘In de graanschuren van Jozef ligt een concreet advies voor de politici van nu opgesloten’

van zijn jongelingsjaren te genieten, maar 'onthoud bij alles wat je doet dat God je aan zijn oordeel onderwerpt' (Pred. 11:9). Volgens Sedláček worden hier morele kaders gesteld, maar binnen die kaders mag het nut (genot) worden verhoogd: optimalisatie binnen beperkingen.

Bij de Israëlieten zijn ook de wortels van de moderne grootschalige herverdeling van de welvaart ten behoeve van de armsten te vinden. Denk aan de aandacht voor de positie van de wees en weduwe en de vreemdeling. De regels rond het jubeljaar en het sabbatsjaar zijn andere voorbeelden

van begrenzing van de economische groei ter wille van het goede. Het gebod om op sabbat niet te werken maakt duidelijk dat de mens niet primair geschapen is om te werken. De invloed van deze erfenis van het joodse denken op de ontwikkeling van de markeconomie kan niet snel worden overschat.

Sedláček staat ook uitvoerig stil bij het Nieuwe Testament en het christendom. Van de dertig gelijkenissen van Jezus spelen er negentien binnen een maatschappelijke context. Hij gaat in op de thema's schuld, geschenk en vergeving. In de economische theorie is het geschenk (iets wat wij niet kunnen betalen) lastig te verklaren, tegelijk is het geschenk de kern van de christelijke verlossing. Er vindt geen ruil of vergoeding plaats voor daden of verdiensten. Jezus is de bron die levend water geeft, om niet. Hij is het volmaakte jubeljaar. 'Moraalsystemen op zoek naar schuld worden in het Nieuwe Testament in één klap verdrongen door genade,' zo benadrukt Sedláček.

Pleidooi voor voldoening *De economie van goed en kwaad* is een postmoderne kritiek op de heersende mechanistische en imperialistische stroming in de economische wetenschap. Het vooruitgangsgeloof is het grootste goed van de moderne Adam. Dat geloof beheerst het economisch denken en zorgt voor nieuwe slavernij en afhankelijkheid van schuld. Het gaat ten koste van geluk, kalmte en harmonie, van de sabbatseconomie. Sedláček droomt van het einde van de hebzucht en de begeerte, van een economie waarin mensen voldoening beleven. Om dat te bereiken zullen

we toe moeten naar een nieuwe regel van Jozef, waardoor landen worden verplicht om in goede jaren overschotten aan te houden dan wel schulden af te bouwen. Een voorbeeld: als de nationale begroting met 6 procent groeit, dient de overheid ten minste 3

procent overschot op de begroting aan te houden. Wij komen ondanks alle bezuinigingen niet verder dan het minder snel laten toenemen van onze schuld. De regel van Jozef is een harde maar wijze les voor de economische politiek.

Inspiratiebron De hedendaagse economie zou afscheid moeten nemen van de voortdurende ontevredenheid en de kunstmatig gecreëerde sociaal-economische behoeften. Ze zou weer oog moeten krijgen voor de rol van voldoening, rust, en dankbaarheid voor alles wat wij hebben. Een economie die uitsluitend gericht is op materiële voorspoed brengt alleen maar schulden voort. Iedere nieuwe crisis wordt weer erger zolang we de last van die schulden blijven meezeulen. Een economie

'Een economie die uitsluitend gericht is op materiële voorspoed brengt alleen maar schulden voort'

van goed en kwaad vormt een antithese tegenover de heersende zogenaamd waarde vrije economische wetenschappen. Sedláček laat zien dat normativiteit in de economische wetenschappen moet worden geïntegreerd. Keynes voorspelde ooit dat de dag niet ver meer is dat het economische vraagstuk naar de achtergrond verdwijnt en de vragen van ons hart en hoofd – de vragen over het goede leven en de relaties tussen mensen, over de schepping, ons gedrag en de godsdienst – onze ware vraagstukken zijn.

De economie van goed en kwaad is een indrukwekkend boek, een inspiratiebron voor iedereen die in politiek en samenleving zingevingvragen wil betrekken op het beleid. De huidige economische crisis vraagt om een morele hertaxatie. Sedláček bepaalt ons erbij dat regeringen, politici en economen – en wij burgers – erg lijken op de vijf dwaze meisjes. Als ze niet op tijd nieuwe olie voor hun lamp vinden, gaat hun kans voorbij.

N.a.v. Tomáš Sedláček, *De economie van goed en kwaad*. Schiedam (Scriptum), 2012. 407 pagina's, € 32,50

Ars moriendi

TEKST: MAARTEN J. VERKERK, BIJZONDER HOOGLEERAAR CHRISTELIJKE WIJSBEGEERTE AAN DE TECHNISCHE UNIVERSITEIT EINDHOVEN EN DE UNIVERSITEIT MAASTICHT ///

Enkele maanden geleden bezocht ik met Gerrit Glas de conferentie *Medicine & Religion* in Chicago (USA). De belangrijkste doelstelling van dit congres was om de relatie tussen geneeskunde en religie bespreekbaar te maken en nader te onderzoeken. Een van de thema's die aan de orde werden gesteld was de kunst van het sterven, de *ars moriendi*. Meerdere sprekers stelden dat in onze cultuur deze kunst steeds meer onder druk komt te staan. Allereerst omdat het sterven steeds vaker in een professionele omgeving plaatsvindt (ziekenhuis) en steeds minder in de huiselijke kring. Zonder dat we het willen wordt de dood uit het normale leven verbannen. In de tweede plaats omdat steeds meer mensen moeite hebben met het sterven. Het geloof in het 'leven na de dood' heeft plaatsgemaakt voor het geloof in het 'leven voor

de dood'. Het gevolg is een sterke nadruk op het leven hier en nu, je leeft immers maar één keer. In de derde plaats omdat er weinig rituelen zijn die de betekenis van de dood nog kunnen uitdrukken. Als religie verdwijnt – en dat gebeurt in onze cultuur – dan verdwijnen ook de rituelen die de diepere zin van de dood onthullen. Hoe ga je om met de dood? Preciezer geformuleerd: hoe ga je als christen om met de dood in een seculiere maatschappij? Ik wil graag twee overwegingen meegeven. Allereerst: de kunst van het sterven kun je alleen leren als je nog leeft. Vanuit dat perspectief gezien, hebben begrafenissen van geliefden ook iets moois: daar word je geconfronteerd met je eigen sterfelijkheid. Daar kun je leren om je onzekerheid en verdriet met het geloof in God te verbinden. In de tweede plaats zou ik het belang

van rituelen willen benadrukken, zoals de rouwkaart waarop het vertrouwen in God wordt uitgedrukt, de bijeenkomst in de kerk waarin de Bijbel wordt geopend, de liederen van verdriet en hoop die worden gezongen, en het uitspreken van de twaalf artikelen bij het graf. In rituelen verbind je onzekerheid en wanhoop met de naam van God. In rituelen deel je pijn en verdriet met elkaar. In rituelen druk je uit dat er meer is dan leven en sterven: een eeuwig leven. Laten we zuinig zijn op onze rituelen: voor onszelf, voor onze kinderen en voor mensen die God niet meer kennen.

TEKST: JANNEKE BURGER-NIEMEIJER, REDACTEUR VAN DE REFORMATIE ///

BOEKENTIP

Je zou Eline Hoogenboom de 'daadkrachtige vrouw' van Spreuken 31 kunnen noemen, een vrouw met een roeping. Die roeping heeft vooral met meiden te maken. Eerder werkte ze met meiden in een inloophuis van Youth for Christ in Utrecht. Toen dat niet verder kon, startte ze het online meidenmagazine *Huis van Belle* (www.huisvanbelle.nl). En nog was ze 'onvermoeibaar in de weer' (vers 17), want deze week rolt het tijdschrift *Belle* van de persen. Het is een prachtig tijdschrift geworden, speciaal voor (christelijke) tienermeiden die net weer naar school gaan. Met artikelen over keuzes maken, een interview over pesten, maar ook leuke weetjes over muziek, mode, crafts. Erg leuk zijn alle korte quotes, foto's en interviews van echte meiden. En een praktisch artikel over de eerste zoen!

De meiden die *Huis van Belle* hebben gemaakt, hebben iets prachtigs gedaan. Op internet hebben ze een ruimte gecreëerd van en voor tienermeiden. Tienernermeiden met enorm veel mogelijkheden, maar ook met kwetsbaarheden. Meiden die cakejes willen bakken en roze tapejes in hun agenda willen plakken – maar die

'Ik vind Huis van Belle zo tof omdat het over dingen gaat die me bezighouden, op een christelijke manier. Er worden veel dingen op geschreven die me echt aan het denken zetten, maar ook leuke recepten en DIY's. Deze mix van blogs vind ik het leuke aan Belle!'

Miriam (14)

ook nadenken over zichzelf, hun vriendinnen, hun liefdes en over God. In de kerk proberen we natuurlijk via onze structuren en via relaties deze meiden een plek te geven, ze op te zoeken. Maar dat lukt niet altijd. En sommige dingen wil je ook liever zelf, op je telefoon of laptop uitzoeken. Of lekker in bed, met een tijdschrift. Ik denk dat we binnen de kerk wel wat kunnen met *Belle*. Dus attendeer mensen erop: jeugdleiders, ouders, voorgangers. En de meiden zelf. Koop een stapeltje en deel uit!

www.huisvanbelle.nl

De indrukwekkende tien woorden

DAARNA OVERHANDIGDE DE HEER MIJ TWEE STENEN PLATEN, MET GODS VINGER BESCHREVEN.
OP DIE PLATEN STONDEN ALLE GEBODEN DIE DE HEER U VANUIT HET VUUR HAD BEKENDGEMAAKT,
TOEN U BIJ DE BERG BIJEENGEKOMEN WAS.

Deuteronomium 9:10

Als je alle 318 treden van de toren van de Sint-Catharijnekerk beklimt en Den Briel overziet met z'n bijzondere geschiedenis, en de verre omtrek, dan maakt dat al veel indruk. Maar als je in de kerk opkijkt naar de plek waar de orgelklanken vandaan komen, dan is het waarschijnlijk helemaal raak: wat een kolossaal tiengebodenbord hebben ze daar aan de oostgevel weten te bevestigen! Wat heeft de makers uit 1677 bezielde? Zou het goddelijk grote bord bedoeld zijn om de bijeengekomen kudde daar beneden evenzeer te imponeren als in het oorspronkelijke verhaal het geval was? Elke zondagmorgen worden wij kerkgangers er weer bij stilgezet: wat Gods eigen vinger opschreef. Onuitwisbaar in steen gegrift staat het er. Ik weet niet hoe jullie voorganger dat doet. Gaat hij met jullie daar onderaan de berg Sinai staan? En? Is het nog altijd een berg die gehuld is in laaiend vuur en bliksem en donder? Krijg je de neiging om vol eerbied op je knieën te vallen? Of werkt het allang niet meer zo? Heeft het eigenlijk wel ooit zo gewerkt bij jou?

Laten we ons maar geen illusies maken, de voorlezing van de wet verwordt zomaar tot

een 'verplicht nummer', een onderdeel van de liturgie dat vervliegt zodra de woorden zijn gelanceerd. Je mist het pas als de dominee het overslaat. En misschien zelfs dan nog niet eens...

Vaak wordt gebruikgemaakt van een van de vele bewerkte versies van de wet die in omloop zijn: speciaal voor kinderen, speciaal voor de oudere jeugd, of nieuwtestamenteisch getoonzet, of met woorden van Jezus of van zijn apostelen. Schudt dat je wel werkelijk wakker? Of betrap je jezelf erop dat er steeds méér nodig is om je aandacht erbij te houden?

Met bewondering en verwondering denk ik aan de maker van Psalm 119: hoe hoopvol bleven voor hem die tien woorden die God schreef op twee stenen platen – tot tweemaal toe. Lees dit alfabetgedicht eens in 22 dagen aandachtig door. Acht verzen (één 'letter') per keer. Onderstreep wat je opvalt. En als je het met twee of meer mensen leest: mediteer dan eens samen over dat ene gedeelte en vertel elkaar wat jou in jouw levenspraktijk het meest raakt. Want dat is ongetwijfeld de bedoeling van Hem die ze ons meegeeft voor onderweg, die indrukwekkende tien woorden.

*Onuitwisbaar in steen
gegrift staat het er*

Verlangen naar verlossing

TEKST: BAS LUITEN, HOOFDREDACTEUR VAN DE REFORMATIE ///

Terwijl ik dit schrijf is er net weer een treinongeluk gebeurd, nu in Zwitserland. In Spanje was vandaag de herdenkingsdienst van de treinramp bij Santiago de Compostela. Bij Napels stortte een bus vol mensen in een ravijn. En zondag hielden we in de kerk een extra collecte voor de hulpverlening bij de watersnood in Noord-India.

Als u dit leest zijn we alweer drie weken verder. Misschien zijn deze gebeurtenissen inmiddels achterhaald door andere schokkende feiten. Alhoewel, wat op je netvlies staat, ben je niet zomaar weer kwijt, zoals huizen die in het kolkende water storten en een aansnellende trein die uit de bocht vliegt.

Wat mij bijzonder trof was het krantenbericht over 39 studenten in Eritrea. Onderweg naar hun diploma-uitreiking werden ze gearresteerd, hun reisdoel werd de gevangenis, waar ze werden geslagen en veroordeeld tot dwangarbeid onder streng regime. Daar heb ik geen beelden bij nodig om er steeds aan te denken. Hun enige misdaad is dat ze Jezus liefhebben. Intussen gaat het bloedvergieten in Syrië onverminderd door, loopt de spanning in Egypte weer op en zijn overal mensen op de vlucht.

Geboortepijn Hoe ga je met al deze nieuwsberichten om? Wat kun je er mee? Is het niet veel te veel allemaal? Je kunt je ervoor afsluiten, dan glijden ze

van je af als water van een eend.

Opvallend is dat Jezus heeft gezegd dat deze dingen zullen gebeuren. Sterker nog, Hij zei dat ze *moeten* gebeuren (Mat. 24:6). Dan schuif je naar het puntje van je stoel. Moet dit allemaal, van wie en waarom?

Dit brengt ons bij de rode draad in

Gods handelen. Wanneer

Jezus op de dag van zijn opstanding oploopt met de Emmaüsgangers, die in verwarring zijn over

alle gebeurtenissen en geruchten van die dag, zegt Hij: 'Moest de messias al dat lijden niet ondergaan om zijn glorie binnen te gaan?' (Luc. 24:26) Even later, bij zijn hemelvaart, legt Hij uit: 'Aldus staat er geschreven dat de Christus moest lijden en ten derde dage opstaan uit de doden, en dat in zijn naam moest gepredikt worden (...) aan alle volken' (Luc. 24:46, vertaling NBG1951). Steeds dat 'moeten', dat lijkt raar, want Hij deed het toch vrijwillig? Zeker, zijn genade is God aan niemand verplicht, maar omdat Hij ertoe besloten heeft, moet het doorgaan. Hij doet gestand wat staat geschreven, zo moet het, dat

kan niet anders, een andere manier van verlossing bestaat niet.

Op die manier 'moeten' ook al die rampen. Niet dat God het kwaad bedenkt of veroorzaakt, maar wij moeten als mensen leren inzien wat we hebben aangericht door zelf god te willen zijn en ons de schepping toe te eigenen. De schuld die we daarmee op ons hebben geladen is bijzonder groot, maar zoals alle daders proberen we die te kleineren. Zonde is toch niet zo erg? Nou, als je naar de gevolgen kijkt wel. Daar kunnen we niet omheen.

Wij worden niet verlost van een paar fouten terwijl het verder wel meevalt, maar uit diepe ellende zonder enig houvast. Als je de beelden ziet van een huis dat ineens geen ondergrond meer heeft of van een trein die zich te pletter rijdt, kijk je als het ware in een spiegel. De schepping is er zo erg aan toe, omdat je zelf zo geworden bent. Dat moet je leren zien. Anders verlang je niet genoeg naar Jezus.

Al het goddelijke 'moeten' heeft met elkaar te maken: dat Jezus verlost én dat we de aarde aangrijpen. Zo noemt Hij dat (Mat. 24:8). Weeën zijn pijnlijk,

Wat op je netvlies staat, ben je niet zomaar weer kwijt, zoals huizen die in het kolkende water storten. /// Foto Oxfam International

ze overvallen een zwangere vrouw, maar ze kan niet zonder want zo wordt het nieuwe leven uitgedreven. Jezus wordt verkondigd én de feiten sturen ons naar Hem toe, met de bedoeling dat ontelbaar veel mensen worden gered. Dat moet, daar zet God alles op in.

Ontkenning Tegelijk waarschuwt Jezus ons voor valse messiassen. Mensen zullen opstaan met een heel ander verlossingsverhaal. Het is populair om te zeggen dat er wel veel fout is aan de wereld, maar dat je daar zelf geen schuld aan hebt als je tenminste een beetje netjes leeft. Er zijn mensen die dat vertellen in de naam van Jezus, ze vervalsen Hem tot iemand die alleen maar solidair is met slachtoffers en onderdrukten. De waarheid is dat alle mensen gevallen zijn in Adam en delen in de gevolgen daarvan. Als kind werden we al met die schuld geboren, al

kunnen we dat op geen enkele manier meer begrijpen.

Een andere vervalsing is dat de pijn jou niet zal raken als je echt in Jezus gelooft. Hij verlost je immers naar ziel én lichaam? Jazeker, maar die verlossing van onze oude mens en van al het sterfelijke gaat door het graf heen, tot die tijd zijn we net zo kwetsbaar als ieder ander. De weeën zullen ook christenen aangrijpen, en als je dat niet gelooft moet je toch maar even

in Eritrea gaan kijken en in nog wat landen. Verlossing kan niet zonder pijn, dat bestaat niet, nergens. De nood drijft ons uit tot God die helpt.

Maar praat daarover nooit buiten Jezus om. Alle pijn heeft Hij geleden, zijn weg was daar dwars doorheen. Zodat Hij nu ieder te hulp kan komen die Hem volgt, ook dwars door de pijn heen, de hoop steeds meer op Hem gericht (Hebr. 5:7-10). Valse messiassen beloven je gouden

bergen, maar leren je niet je kruis te dragen achter Jezus aan.

Verwachting Wat moet je nu met al die rampzalige berichten? Gelovig verstaan en tot je door laten dringen dat zo de wereld wordt ontdekt aan haar machteloosheid. En daarmee tot Jezus gaan, in je bidden antwoord geven en de wereld aan Hem toevertrouwen. Dat geldt ook voor al het leed dat jezelf overkomt. Dat is verdrietig, maar dat niet alleen, zo brengt de Geest je ook tot Jezus, om je te richten op zijn komst in heerlijkheid, om daarin te delen. En verder dan maar gewoon alles laten gebeuren, omdat het moet? Nee, dat zou eenzijdig zijn. Te midden van de ellende moet alle licht op Jezus vallen, die als enige redt. Hij prijst hen gelukkig die barmhartig zijn, die in zijn naam helpen en troosten waar ze kunnen. Zij hebben nu al deel aan het nieuwe leven dat tevoorschijn komt. Ze zijn hoe dan ook in blijde verwachting.

Doop en kerk

TEKST: PAUL VOORBERG, PREDIKANT TE EMMELOORD ///

Ruim een jaar geleden schreef ds. W. van der Schee in een artikel over de nieuwe Kerkorde het een en ander over de kerkrechtelijke betekenis van de doop.¹ De doop verleent een mens een nieuwe rechtsstatus. Dit aspect van de doop is vaak onderbelicht. Velen weten niet eens dat een kind pas na de doop ingeschreven wordt in de kerk. Ds. Van der Schee verbond aan het dooplidmaatschap opmerkelijke rechten. In dit artikel ga ik daar nader op in.

In het kort komt de visie van Van der Schee hierop neer. De doop lijft je rechtens in bij de christelijke kerk (HC zondag 27). Je wordt ledemaat van het ene lichaam van Christus. Je krijgt de rechtsstatus van kind van God, niet alleen in de gemeente waar je gedoopt bent, maar overall in het lichaam van Christus.

Het maakt daarbij niets uit in welke kerk of gemeente iemand gedoopt is, of hij gereformeerd of anders christelijk is. In de doop opereert iedere kerk op het niveau van de grote Kerk, het ene lichaam van Christus (Mat. 28:16-20). Iemand die gedoopt is, heeft daarom overall recht op lidmaatschap en toegang tot het heilig avondmaal, ook als hij niet

gereformeerd is. Avondmaal vier je als christelijke kerk, niet maar als gereformeerde, roomse, baptistische, lutherse, anglicaanse of zo nog wat: het brood dat wij delen is gemeenschap met het ene lichaam van Christus.

Op dit niveau zijn alle kerken in rechten met elkaar verbonden, ook als ze verder niet één zijn, zelfs als ze elkaar over en weer niet als kerk erkennen. De nieuwe Kerkorde regelt alleen iets voor de GKv: is dit niet denominatierecht in plaats van Kerkrecht? De tegenhanger van de doop is de excommunicatie. Ook deze speelt zich af op het niveau van

de grote Kerk (HC zondag 31). Alleen de afsnijding kan de basale rechtsstatus van de doop wijzigen. Tot zover mijn weergave van de visie van Van der Schee

Reactie Het kostte mij nogal wat moeite om deze denklijn te vatten. Ds. Van

der Schee is al geruime tijd bezig met de onderwerpen doop en avondmaal. Het meest opmerkelijk vond ik zijn onderscheid tussen een lokale gemeente en het toevallig zo georganiseerde kerkverband aan de ene kant, en de grote Kerk, het ene lichaam van Christus, waar je door de doop bent ingelijfd en alleen door de

‘De doop is altijd een concrete inlijving in een concrete kerkgemeenschap’

excommunicatie buiten komt te staan aan de andere kant. Hier zit bij Van der Schee géén ecclesiologie achter, zoals hij mij herhaalde malen verzekerde. Toch kan ik alleen maar reageren door tamelijk breed mijn visie op de kerk weer te geven.

Doop: concrete inlijving Vaak benaderen we het onderwerp doop vanuit Matteüs 28:16-20 en de concrete bediening daarvan in vooral Handelingen. Dat leidt tot veel misverstand en daardoor ook tot weinig weerwoord op het verschijnsel geloofsdoopt. Christus verzint op Hemelvaartsdag niet zomaar een nieuw verbondsteken. De doop was al jarenlang bediend door Christus en zijn leerlingen en door Johannes de Doper. Daarvoor was de doop bekend als op één na laatste stap in toetreding tot Israël (de zogenaamde proselietendoop) en werd zij in het Oude Testament frequent toegepast als reinigingsbad.² De doop bevestigt de intrede van een verbondskind in het verbond met zijn God en de gemeenschap van verbondskinderen, waarmee hij afgezonderd wordt van wie niet bij die gemeenschap hoort. De doop is altijd een concrete inlijving in een concrete kerkgemeenschap; vaak, maar niet altijd, is het tegelijk een concrete breuk met een concrete andere gemeenschap. Een uitzondering daarop is bijvoorbeeld de doop van de Ethiopiër zoals beschreven in Handelingen 8.

Een heilige, algemene, christelijke kerk In deze korte beschrijving van het verschijnsel kerk ga ik niet uit van de praktijk van het heden om me af te vra-

gen waar het lichaam van Christus al dan niet te vinden is en welke kerk nog kerk is. In een historisch overzicht poog ik de lijn van Christus' kerkvergaderend werk te vinden.

Christus kondigt aan een wereldwijde gemeente te gaan vergaderen (Mat. 16:18, vgl. 28:16-20). Dat gaat in Handelingen 2 van start. De kerk telt haar leden (administratie), wordt geken-

merkt door gehoorzaamheid aan het Woord en gemeenschap (de tucht wordt beoefend), bediening van de twee sacramenten en gebed (zie onder andere Hand. 2:42). Christus kondigt in Matteüs 16:18 een gemeente in enkelvoud aan. Hij blijkt die ene, heilige, algemene christelijke kerk te bouwen door overal plaatselijke kerken te laten stichten die gekenmerkt worden door trouw aan Christus' woord, met als keerzijde daadwerkelijke en concrete verwerping van wat daar tegenin gaat. Die kerken sluiten zich al in het Nieuwe Testament aaneen tot een wereldwijd kerkverband, waarin dezelfde regels gelden als in de plaatselijke kerk. In hartelijke eensgezindheid werken die kerken mee met Christus die koers zet naar zijn ene, heilige, algemene, christelijke kerk die na de wederkomst de nieuwe aarde zal vullen.

Veelheid van kerken In de loop van de kerkgeschiedenis scheiden allerlei mensen/groepen zich van plaatselijke kerken en landelijke of mondiale kerkverbanden af. De veelheid van kerken is, algemeen gesproken, ontstaan doordat mensen afwijkingen van Gods Woord niet wilden loslaten en gemeenschappen stichtten waarin die afwijking een

plaats kon krijgen. Het zal daarnaast zeker voorgekomen zijn dat een aan Christus trouwe kerk door menselijk wangedrag kinderen van God van zich vervreemd heeft die daardoor geen andere weg zagen dan zich af te scheiden van de kerk. Dat valt die kerk zwaar aan te rekenen. Tegelijk blijft dan de vraag of de afscheiding ook in die situaties naar Gods wil was. De Bijbel staat vol met oproepen desnoods ook aan de kerk te lijden en de eenheid niet te verbreken.

Ook zijn er ten slotte gemeenschappen gesticht door mensen die het bestaande kerkvergaderende werk van Christus negeerden en daarnaast iets nieuws begonnen.

De kerk is, voor zover ik Gods Woord heb begrepen en Christus' kerkvergaderend werk in de geschiedenis heb gevolgd, de plaatselijke kerk die zich gehoorzaam houdt aan Gods Woord, met als keerzijde de concrete en daadwerkelijke verwerping van wat tegen Gods Woord ingaat.³ Zo'n lokale kerk is bruid van Christus, zijn lichaam, Gods huis en tempel. Zulke kerken voegen zich aan een tot (kerk)verbanden, nationaal en zo mogelijk internationaal.

Lichaam van Christus Door de nieuwe rechtsstatus die de doop verleent te benadrukken, zet Van der Schee een waardevol accent. De doop verleent ons een rechtsstatus niet alleen in de plaatselijke kerk, maar inderdaad, overal in het lichaam van Christus. Het punt waarop ik met hem van mening verschil is dat hij zowel gereformeerd als anders christelijk – rooms-katholiek, baptistisch, luthers, anglicaans of nog zo wat – beschouwt als zijnde binnen het lichaam van Christus. Ik meen in zijn artikel twee lagen van kerk-zijn op te merken: de grote Kerk,

het ene lichaam van Christus, en de plaatselijke gemeente in het toevallig zo georganiseerde kerkverband. Met de grote Kerk vier je avondmaal en daarin word je door de doop ingelijfd. Ter motivering noemt hij Matteüs 28 en de zondagen 27, 30 en 31 van de Heidelbergse Catechismus. Deze gegevens zijn vaak op de plaatselijke kerk toegepast en overtuigen daarom niet. Het is waar dat Christus bezig is een heilige, algemene, christelijke kerk te vergaderen. Hoever het met die bouw staat, is mij niet bekend. Wel is duidelijk dat ik me daarom in een plaatselijke kerk moet laten vergaderen die werkelijk kerk is. Zo'n kerk hoort in de regel bij een kerkverband van andere echte kerken, streeft daarnaar en breekt met wie tegen Gods Woord ingaat, ook kerkelijk. Dat is een wezenskenmerk van de kerk.

Doop, avondmaal en excommunicatie zijn aan de plaatselijke gemeente verbonden. Dat heeft rechtsgevolgen voor het hele kerkverband, zoals zij gevolgen hebben voor de hele plaatselijke gemeenschap van heiligen. Ik meen dat de nieuwe Kerkorde dit terecht zo koppelt en daarom niet de diskwalificatie denominatierecht verdient. Wat is een denominatie? Handelt een kerk die ten onrechte op zichzelf blijft staan (een denominatie) nog wel als kerk? Verdient zij de naam kerk nog wel?

De eenheid van de gelovigen, waar Christus om bidt in Johannes 17, is nog niet bereikt. Dat is geen aanleiding om over een gescheurde kerk van Christus te gaan spreken, een verscheurde bruid, een geruïneerde tempel of een verscheurd huis van God. We mogen ons plaatselijk begeven tot de vergade-

ring van Gods ene, heilige, algemene, christelijke kerk, een gemeente die zich houdt aan Gods Woord (art. 29 NGB) en zo meewerken aan het tot stand komen van de ene gemeente van Matteüs 16:18. Door kerkelijke samensprekingen en evangelisatie en het tegengaan van onnodig uiteengaan van broeders en zusters zetten we ons in ook voor concrete kerkelijke eenheid, die er zeker zal komen.

- 1 Zie De Reformatie van 9 maart 2012: 'Kerkrecht in de ene kerk', pag. 248-251. Het betreffende nummer kunt u eventueel als pdf opvragen via redactie@dereformatie.nl.
- 2 Zie voor een uitgebreidere beschrijving: P.L. Voorberg, *Doop en kerk: de erkenning, door kerkelijke gemeenschappen, van de elders bediende doop*. Heerenveen, 2007. Pag. 313-339.
- 3 Idem pag. 358-370.

ADVERTENTIE

Donatus verzekert vertrouwd

Donatus verzekert kerkgebouwen en wat daar bij hoort, zoals ruimtes voor kinderopvang, doopvonten, kanselbijbels en orgels. Donatus is een betrokken specialist. Klein genoeg om u persoonlijk van dienst te zijn. Groot genoeg om uw verzekeringsbelangen aan toe te vertrouwen. Samen met u zorgen we ervoor dat wat waardevol is, behouden blijft voor onze kinderen en hun kinderen en hun kinderen...

Donatus

Dé kerken- en monumentenverzekeraar

www.donatus.nl tel. 073 - 5221700

Najaarsspecial

gezamenlijk nummer van Opbouw en De Reformatie

thema:
**WONDEN IN
JE LEVEN**

Lezersoproep

Niemand van ons komt ongeschonden het leven door. Of dat nu wonden zijn door ziekte, door wat mensen ons hebben aangedaan of misschien wel door keuzes die we zelf hebben gemaakt – allemaal hebben we onze wonden. En die kunnen ons leven behoorlijk bepalen. Wonden doen pijn, kunnen soms genezen – maar soms ook niet. En soms kunnen we zeggen dat we door onze verwondheid gegroeid zijn. Wonden spelen ook een rol in onze relaties. In onze relaties met de mensen dicht om ons heen, maar ook in onze relatie met God. Dit najaar willen Opbouw en De Reformatie samen een special uitgeven waarin dit thema centraal staat. In woord en beeld, in artikelen, portretten en overdenkingen.

Maar we zijn ook op zoek naar úw verhaal We zijn benieuwd hoe u dit thema ervaart en of u daar woorden aan kunt geven. Welke invloed hebben de verwondingen in uw leven op uw relaties? Wie is God voor u, juist in de pijn? Allemaal verlangen we naar een plek om te zijn,

Heeft u belangstelling om in deze special te adverteren?
Neem dan contact op via adverteren@dereformatie.nl.

ook met onze wonden. Is de kerk die plek voor u? Kunt u iets vertellen over de betekenis van uw kerkelijke gemeente of over uw ervaringen met andere gelovigen, juist als het over de wonden in het leven gaat?

Kunt u hier iets over schrijven in max. 250 woorden? Dan nodigen wij u van harte uit uw ervaringen naar ons te mailen.

Deadline: 15 september 2013

E-mailadres: redactie@dereformatie.nl

Alvast hartelijk dank namens de redacties van Opbouw en De Reformatie,

Ad de Boer, Coosje Haan, Ton Vos,

Bram Beute, Janneke Burger en Bas Luiten

WWW.DEREFORMATIE.NL

De Bijbel erkent dat mensen noodzakelijke behoeften hebben en dat het een belangrijke taak van de economie is om daarin te voorzien. Maar vaak hebben we veel meer dan het noodzakelijke. Het is belangrijk om die rijkdom te zien als een gave van God en ons vertrouwen op Hem te blijven stellen en niet op ons materiële bezit. Wilt u naar aanleiding van dit nummer reageren, dan kan dat via het reactieformulier op de website of via mail of Twitter. Adressen vindt u in het colofon. U kunt op de website ook uw mening geven over de volgende stelling:

U mag de komende periode de volgende thema's verwachten in De Reformatie: 6 sept.: rapport deputaten m/v, met de belangrijkste conclusies en argumenten op een rij, een beschouwing door prof. dr. Sander Griffioen en interviews met een aantal vrouwelijke theologen; 20 sept.: de catechismus; 4 okt.: narrativiteit in preek en pastoraat. Hebt u vragen bij of suggesties voor thema's, laat het ons weten!

Wie in welvaart leeft en toch ontevreden is, verkeert in een geloofscrisis

MICHA WERKT DOOR

Micha is onder christenen het symbool geworden voor goed en recht doen. De Micha Cursus en Micha Young kunnen een praktisch hulpmiddel zijn voor kerken en diaconieën om gemeentelieden te stimuleren tot een diaconale en duurzame levenshouding. Cursisten leren hoe ze 'goed en recht' kunnen doen in hun eigen leven. Daarnaast is er de jaarlijkse Micha Zondag waarin duizenden kerken wereldwijd stilstaan bij armoede en onrecht. Dit jaar onder de titel: 'Ik hoor jullie klacht.' Er staan instructieavonden gepland in o.a. Amsterdam en Zwolle. De wereldwijde Micha Zondag is dit jaar op 20 oktober. Meer informatie via www.michanederland.nl. Het kerkenpakket is te downloaden via www.michazondag.nl.

NIEUW PROGRAMMA PERMANENTE EDUCATIE PREDIKANTEN

Aan de Theologische Universiteit is het nieuwe programma Permanente Educatie Predikanten voor 2013-2014 gelanceerd. Naast vertrouwde elementen als de *update theologie* zijn er nieuwe elementen toegevoegd. Zo wordt in samenwerking met DVN een studiereis naar Braziliaanse kerkplantingsprojecten georganiseerd. Ook wordt een Masterclass preken gehouden in het voorjaar. In dat seizoen valt tevens een module over de theologie van prof. N.T. Wright. Het programma staat open voor predikanten, werkers in de kerk en gemeenteleden met belangstelling voor theologie.

Het nieuwe programma is te vinden op www.tukampen.nl.

Gereformeerd Appèl | 22e landelijke gebedsbijeenkomst | zaterdag 7 september 2013 'Uitverkoren tot gehoorzaamheid'

Voorgangers: drs. L.G. Compagnie, drs. J.L. de Jong,
ds. G. Zomer

Programma: 19.30 uur ontvangst, 20.00 uur
Gebedssamenkomst | Plaats: kerkgebouw 'De
Lichtkring', Amersfoort, Laan naar Emiclaer 1

Info: www.gereformeerdappel.nl of tel. 015 - 25 65 015

*Het Gereformeerd Appèl is een beweging van leden uit CGK,
GKV en NGK en wil stimuleren tot gebed om kerkelijke eenheid
en onderlinge geloofsherkenning.*

WINTERLEZINGEN AKZ+ VAN START

Lees in het komende winterseizoen eens niet in uw eentje een goed boek, maar ga met anderen in gesprek en luister naar een theologisch docent! Dat kan bij AKZ+, waar colleges theologie voor gemeenteleden worden gegeven. Dit najaar zijn er weer boeiende cursussen:

- Nieuwtestamentisch Grieks, met drs. Mieke Brink-Blijdorp. Op woensdagavond in Zwolle. Iedereen kan meedoen!
- In september vier avonden over de theologie van A. van de Beek met Hans Burger, Henk Vreekamp, Arnold Huijgen en Wim Dekker. Op dinsdagavond in Apeldoorn.
- In oktober en november geven de hoogleraren Van der Kooi, Den Hertog en Kamphuis college over Karl Barth. Op woensdagavond in Zwolle.
- 'Rouw in het pastoraat' wordt herhaald in Gouda, vanwege de grote belangstelling vorig jaar.
- Mede vanuit het NBG en Wycliffe organiseert AKZ+ in november drie avonden over Bijbelvertalingen: in onze eigen, maar ook in totaal andere culturen. De opbrengst is deels voor deze organisaties!

Voor meer informatie en inschrijven: www.akzplus.nl.

DE TOEKOMST VAN DE PREEK: FAMOUS LAST WORDS?

Op 11 oktober organiseert de Theologische Universiteit i.s.m. Permanente Educatie Predikanten een symposium over 'De toekomst van de preek'. Aanleiding is de nieuwe homiletiek van Kees de Ruijter, *Horen naar de stem van God*, die medio september verschijnt. Op de dag worden hoofdlijnen uit deze homiletiek gepresenteerd en besproken. Maar het wordt ook een dag om aan de eigen preekvaardigheid te werken. Dit kan in diverse workshops. Het symposium staat open voor iedere geïnteresseerde. Meer informatie: www.tukampen.nl.

Follow Up! Geheel herzien

Follow Up! is op basis van bevindingen vanuit de praktijk geheel herschreven.

Follow Up! is meer dan ooit de methode voor catechese in de gereformeerde gezindte. Didactisch bij de tijd, aansprekend voor jongeren, de Bijbel in het centrum, met systematische verwijzing naar de leer van de kerk. Meer info: www.follow-up.nu

Buijten & Schipperheijn Motief

www.buijten.nl – in de boekwinkel